

СТУПНИЦЬКИЙ К. В.,
аспірант кафедри цивільного права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.459

ЗБЕРІГАННЯ РЕЧЕЙ, ЩО Є ПРЕДМЕТОМ СПОРУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглянуто зберігання речей, що є предметом спору, як правовий засіб забезпечення цивільних прав і законних інтересів учасників майнових правовідносин. Визначено історичні витоки цього виду зберігання, його місце в системі забезпечувальних правових засобів

Ключові слова: зберігання, секвестр, спір, забезпечення, арешт, заборона.

В статье рассмотрено хранение вещей, являющихся предметом спора, в качестве правового средства обеспечения гражданских прав и законных интересов участников имущественных отношений. Определены исторические истоки этого вида хранения, его место в системе обеспечительных правовых средств.

Ключевые слова: хранение, секвестр, спор, обеспечение, арест, запрет.

Storage of things that are objects of legal dispute is considered in the article as a legal mean of providing rights and legitimate interests of persons in property relationships. Historical origins of such kind of storage as well as its place in system of legal security means are determined.

Key words: storage, sequestrum, dispute, security, arrest, prohibition.

Вступ. Належний рівень забезпечення суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин в окремих випадках вимагає використання юридичних конструкцій, що фіксують правовідношення або окрему його частину в певному стані, тимчасово унеможливаючи здійснення змін у ньому. Зазвичай предметом впливу таких конструкцій є окремі права або правомочності суб'єктів щодо об'єкта правовідносин, що спричиняє неможливість здійснення таких прав і правомочностей до моменту встановлення юридично важливих обставин. Як одну з таких юридичних конструкцій необхідно розглядати зберігання речей, що є предметом спору.

Аналізу юридичних засобів забезпечення цивільних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин, а також відносин зберігання, присвятили свої праці такі вчені, як: В.І. Борисова, В.Я. Бутинський, Е.М. Грамацький, Д.В. Дождев, М.М. Дякович, А.Г. Донець, О.С. Кізлова, О.В. Красногор, В.М. Крижна, Н.С. Кузнєцова, Р.А. Майданик, М.О. Малай, О.О. Михайленко, І.В. Мироненко, Є.О. Мічурін, І.Й. Пучковська, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.Є. Щербатюк, Ю.М. Юркевич, В.Л. Яроцький та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення конструкції зберігання речей, що є предметом спору, у системі правових засобів забезпечення суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів осіб у приватних правовідносинах.

Результати дослідження. Зберігання речей, що є предметом спору, не є новелою чинного цивільного законодавства України. Відповідні правовідносини існували ще в Стародавньому Римі, а їх правове регулювання на цьому етапі можна охарактеризувати як таке, що відповідало досить високому рівню деталізації. Відповідна юридична конструкція, названа

секвестрацією (sequestratio) [1, с. 560] або секвестром (sequestum) [2, с. 596–597], розглядалась як різновид поклажі, особливість якої полягала в тому, що річ здається на зберігання одразу декількома особами спільно. Зазвичай до секвестрації вдавалися під час процесу щодо речі з тим, щоб по завершенні спору посередник-зберігач (sequester – секвестор) видав її переможцю [1, с. 560–561]. Правовідносини секвестрації мали забезпечувальний характер і спрямовувалися на створення умов, за яких здатність володіння і розпорядження поновлювалася в учасника спору, що переміг у ньому. За допомогою такого виду зберігання забезпечувалася схоронність речі та її повернення управомоченій особі.

У положеннях чинного цивільного законодавства України аналізована конструкція закріплена в ст. 976 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), яка визначає підстави виникнення правовідносин зберігання речей, що є предметом спору, а також встановлює їх суб'єктний склад. Зокрема, наведеною нормою передбачається, що дві або більше особи, між якими виник спір про право на річ, можуть передати її третій особі, яка після вирішення спору повинна видати її особі, визначеній судом або сторонами договору. Водночас річ може бути передана на зберігання за рішенням суду особі, визначеній судом, або учасниками спору за їх домовленістю [3].

Отже, у контексті сучасного вітчизняного правопорядку зберігання речей, що є предметом спору, за своєю цільовою спрямованістю необхідно розглядати у світлі правових обмежень і засобів забезпечення прав і законних інтересів учасників приватних правовідносин. Забезпечувальна спрямованість цієї юридичної конструкції відображається і в пропонованих доктринами визначеннях. Однак, передусім, варто зазначити, що в сучасній галузевій юридичній літературі простежуються спроби повернення в активний категоріальний апарат терміна «секвестр» як спрощеної щодо «секвестрації» форми для позначення окремих забезпечувальних інструментів у приватних і публічних правовідносинах. Тлумачення цього терміна знаходимо і в лінгвістичних енциклопедичних джерелах. Проте не можна не звернути увагу на спроби розкриття його змісту більш широко, ніж це було характерно для епохи приватного римського права. Зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує розглядати секвестр як заборону чи обмеження, накладене органами державної влади на користування приватним майном [4, с. 1303]. Також деякі представники науки цивільного права, зокрема Л.В. Панова, розглядають секвестр як заборону або обмеження, яке покладається державною владою на користування чи розпорядження будь-яким майном [2, с. 596–597]. Водночас у цивілістичній літературі можна зустріти і лаконічне визнання того, що зберігання речей, які є предметом спору, здійснюється порядком секвестру [5, с. 213]. Проте варто зауважити, що серед сучасних кодифікацій власне цивільного законодавства пострадянського простору вирізняється Цивільний кодекс Російської Федерації, який у ст. 926 прямо називає зберігання речей, що є предметом спору, секвестром [6], тим самим реципінуючи положення приватного римського права.

Однак, визнаючи за секвестром забезпечувальний характер, необхідно визначити його місце в системі відповідних юридичних засобів і, зокрема, встановити співвідношення з категорією обтяжень (обмежень).

Необхідно зважати на те, що секвестр належить до речової сфери цивільних правовідносин, а тому впливає на речові права і правомочності учасників майнового обороту. Це впливає зі змісту ст. 976 ЦК України, яка визначає, що предметом зберігання є річ, яка в розумінні ст. 179 ЦК України є предметом матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки [3]. Наведене свідчить про те, що зберігання речей, які є предметом спору, є речово-правовим засобом забезпечення прав і законних інтересів учасників майнового обороту. Іншу групу засобів забезпечення становлять зобов'язально-правові засоби, до яких належать, зокрема, неустойка, порука, гарантія та завдаток.

Відповідні правові засоби по-різному впливають на права й обов'язки суб'єктів. Зобов'язально-правові засоби спрямовані на зменшення рівня ризиковості понесення майнової шкоди у зв'язку з невиконанням зобов'язання іншою особою або на відновлення порушених прав. Тобто вони як превентивно, так і відновлювально (компенсаційно) впливають

на учасників зобов'язального правовідношення. Водночас дія речово-правових засобів має суттєві функціональні відмінності. Незважаючи на те, що вони також можуть стимулювати особу до вчинення правомірної поведінки, у такий спосіб впливаючи на неї превентивно, і навіть бути матеріальним забезпеченням такої поведінки, наприклад, у разі застави або притримання речі, речово-правові засоби переважно спрямовані на обмеження речових прав особи стосовно предмета матеріального світу з метою недопущення зміни його правового режиму під час вирішення спору або під час існування правовідношення, в якому такий об'єкт цивільних прав виступає забезпеченням. Відмінність між зобов'язально-правовими і речово-правовими засобами забезпечення прав і законних інтересів учасників майнового обороту полягає також у тому, що перші забезпечують такі права шляхом покладення на інших суб'єктів обов'язку із солідарного виконання зобов'язання боржника в натурі або в певному грошовому еквіваленті, або в тому, що на боржника, який допустив порушення прав кредитора, покладаються додаткові несприятливі майнові наслідки (неустойка). А речово-правові засоби забезпечення полягають у безпосередньому обмежувальному впливі на речові права або окремі правомочності їх носіїв для створення додаткових гарантій забезпечення прав і законних інтересів інших осіб. Тому характерною рисою речово-правових засобів забезпечення є їхня обмежувальна властивість, що не характерна зобов'язально-правовим засобам.

У сучасній цивілістичній доктрині обмеження прав і розглядаються переважно з позицій речових правовідносин. Наразі сформувався два аспекти розкриття таких обмежень, обидва знаходять втілення в конструкції правовідносин зі зберігання речей, що є предметом спору. Перший аспект стосується розгляду обмежень з погляду обмежених речових прав (речових прав на чуже майно), другий – з погляду різного роду заборон, що встановлюються стосовно права власності, зокрема й арештів, заборон відчуження тощо. У сучасній цивілістиці все більше науковців відносять обидва зазначені аспекти розглядуваного явища до обмежень. Наприклад, І.В. Мироненко відносить до обтяжень речові права на чужу річ, зобов'язальні права як приватні обтяження, а також публічні обтяження (податкова застава, заборона відчуження, арешт тощо) [7, с. 138], тоді як М.О. Малай розглядає як обмеження права власності лише речові права на чужу річ (сервітут, емфітевзис, суперфіцій) [8, с. 285].

Доречною й обґрунтованою в контексті окреслених наукових положень необхідно визнати пропозицію О.В. Красногора й У.М. Кубари щодо можливого змістовного розмежування понять «обтяження» й «обмеження» прав. Як вихідну позицію розмежування варто розглядати підхід О.В. Красногора, який у контексті нерухомого майна зазначає, що обтяження не охоплюються обмеженнями – це дві різні категорії. Природа обтяжень вказує на те, що вони стосуються прав третіх осіб на майно, а обмежень – на те, що вони пов'язані з ускладненнями для власника, що визначені для нього законом для додержання прав інших осіб і суспільних інтересів [9, с. 307]. Однак більш чітким і раціональним варто визнати підхід У.М. Кубари, на думку якої речові права на майно не є обмеженнями для права власності, оскільки характер їх встановлення передбачає компенсацію власникові встановлення таких обтяжень. Однак, будучи обмеженими речовими правами, вони обтяжують право власності. У результаті вчений констатує, що по своїй суті поняття обмеження й обтяження не розмежовуються [10, с. 215, 216]. Аналогічна позиція знайшла відображення в положеннях чинного цивільного законодавства України, наприклад, у ст. 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», яка, зокрема, визначає, що обтяженням є право обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження права боржника чи обтяжувача на рухоме майно [8, ст. 4]. Водночас Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» відносить до обтяжень лише заборони розпорядження та/або користування нерухомим майном, однак не похідні речові права на нього [11, ст. 2].

В окресленому ракурсі зберігання речей, що є предметом спору, як засіб забезпечення суб'єктивних цивільних прав учасників приватних правовідносин пов'язується з виникненням у секвестора речових прав на предмет зберігання, зокрема й права володіння, яке ще в Стародавньому Римі розглядалось як особливість секвестру порівняно з іншими засоба-

ми забезпечення суб'єктивних цивільних прав [1, с. 561], проте яке водночас не виключає можливості розпорядження річчю юридичними засобами, наприклад, шляхом відчуження. Інакше кажучи, результат передачі речі, що є предметом спору, на зберігання третій особі (секвестору) спричиняє виникнення в нього права володіння, що являє собою речове право на чужу річ (гл. 31 ЦК України), у зв'язку із цим таке зберігання є обтяженням щонайменше в тому розумінні, наскільки можна вважати обтяженням похідне речове право.

З погляду підстав виникнення обмежень суб'єктивних цивільних прав, зокрема і речових прав осіб під час передачі речі, що є предметом спору, на зберігання третій особі, варто визнати, що ними можуть бути і цивільно-правовий договір, і акти органів державної влади, і судові акти, підтвердженням чому є конструкція секвестру. У зв'язку із чим підхід, який розглядає реалізацію обмежень виключно через законодавчі заборони, обов'язки або дозволи [12, с. 156], варто визнати повним у тому разі, якщо вважати, що такі заборони і дозволи є передумовою використання учасниками правовідносин договору як підстави встановлення обмежень. Водночас, на нашу думку, пропонуваною Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» система обтяжень суб'єктивних цивільних прав не позбавлена дискусійних моментів. Цим актом всі обтяження поділяються на публічні та приватні. Публічними є ті, що виникають за законом або на підставі рішення суду, а приватні поділяються на забезпечувальні й інші договірні, за розуміння забезпечувальних обтяжень як таких, що встановлюються для забезпечення виконання зобов'язання [13, ст. 4]. Отже, приватні обтяження виникають на підставі договору, однак досить вузько трактуються «забезпечувальні обмеження» – лише як засоби забезпечення виконання зобов'язань. Хоча очевидно, що практично всі обтяження, якщо тільки не розглядати як обтяження виключно речові права на чуже майно, є забезпечувальними.

Що ж стосується власне зберігання речей, які є предметом спору, то тут необхідно мати на увазі, що володіння, яке існує в процесі зберігання, на відміну від таких речових прав, як суперфіцій, сервітут, емфітевзис, має якраз забезпечувальний характер. Взагалі, обмежені речові права не можна розглядати як безпосередні забезпечувальні юридичні конструкції, оскільки вони, насамперед, спрямовані на задоволення потреб носія таких прав шляхом використання речі, яке не пов'язується зі спором щодо об'єкта таких прав. Однак у разі зберігання, особливо зберігання речі, що є предметом спору, зміст відповідних правовідносин направлений на забезпечення схоронності речі – забезпечення її недоторканості, зовнішньої незмінності та незмінності її функціональних властивостей щодо зберігання, передачі зберігачеві, з урахуванням природного зносу [14, с. 246]. Тому володіння, яке наявне під час зберігання, є похідним речовим правом із забезпечувальним характером, незалежно від того, чи вважати його обтяженням (обмеженням) або ж ні.

Тому в контексті окресленого питання можна поділити засоби забезпечення цивільних прав і законних інтересів учасників майнового обороту, що впливають на речові права осіб, на юридичні та фактичні.

Розглядаючи як підставу виникнення обмежень права власності цивільно-правовий договір, варто визнати, що такий договір може обмежувати правомочності володіння, користування чи розпорядження майном, які становлять зміст права власності [15, с. 194]. Засоби як юридичного, так і фактичного характеру впливають на відповідні правомочності й спрямовані на досягнення певного забезпечувального результату, однак різницю між ними становлять саме правомочності, щодо яких такий вплив здійснюється, а тому й одержуваний результат. До засобів юридичного забезпечення необхідно віднести арешти, заборони відчуження майна, заборони вчинення певних дій щодо визначеного майна, які пов'язуються із блокуванням механізмів визначення його юридичної долі шляхом вчинення щодо нього правочинів із переходу прав або виникнення стосовно цих речей прав в інших осіб (вчинення юридичних дій). Як зазначає Є.О. Мічурін, окремо варто виділяти обмеження розпорядження власника майна, що виникають внаслідок накладення судом арешту на майно та накладення нотаріусом заборони з відчуження майна. Через ці заходи власник утискується в можливості здійснення права розпорядження цим майном до зняття арешту чи знаття за-

борони відчуження майна [16, с. 107]. Суть заборони відчуження полягає в перешкодах і недопущенні вільного розпорядження майном [17, с. 255].

Засоби фактичного забезпечення за своїм змістом можуть убезпечити річ лише від змін фактичного (фізичного) характеру, тобто від пошкодження, втрати, псування тощо і не здатні чинити перешкоди в зміні статусу її юридичної належності. Фактичне утримування речі зберігачем не може перешкоджати зміні права власності на неї і виникненню стосовно неї прав в інших осіб, хіба що для їх виникнення необхідна фактична передача речі у володіння, що не може бути здійснена у зв'язку з її перебуванням у зберігача.

Обидва зазначені види засобів забезпечення прав і законних майнових інтересів учасників цивільного обороту спрямовані на досягнення схожих, однак різних за змістом цілей. Юридичні засоби блокують можливість особи розпоряджатися речами юридичними способами, тобто шляхом вчинення правочинів, спрямованих на перехід права власності на цю річ до інших учасників майнового обороту, або виникнення стосовно такої речі прав у відповідних осіб. Засоби фактичного характеру спрямовані на збереження майна в натурі, тобто убезпечення його від негативного фактичного впливу інших осіб.

З урахуванням зазначеного, очевидно, що лише комплексний підхід може забезпечити і збереження речі в натурі і на певний час виключити можливість зміни прав щодо неї. Саме зберігання речі, що є предметом спору, є фактичним засобом і забезпечує схоронність речі, однак не виключає розпорядження річчю в частині зміни її власника (володільців), тоді як заборона відчуження, навпаки, блокує можливість зміни власника речі або осіб, яким належать обмежені речові права стосовно речі, однак не може убезпечити її від фізичного впливу.

Висновки. Отже, не викликає сумніву, що зберігання речей, які є предметом спору, належить до забезпечувальних правових засобів, використання яких пов'язане зі створенням умов для належної реалізації учасниками майнового обороту прав і законних інтересів стосовно спірного об'єкта цивільних прав. Визначальним у даному разі є те, що використання цього юридичного інструмента пов'язується з наявністю спору щодо певної речі, а підставою виникнення правовідносин зберігання може бути як волевиявлення осіб, які є учасниками спору, так і судове рішення. Водночас час такий вид зберігання належить до фактичних забезпечувальних засобів, спрямованих на забезпечення схоронності речі, і пов'язується з виникненням у зберігача (секвестора) права володіння такою річчю, що унеможливує здійснення розпорядження щодо неї фактичними діями учасників спору, зокрема й шляхом пошкодження, знищення тощо. Водночас комплексне блокування розпорядчих можливостей титульного власника (володільця) спірної речі, зокрема і шляхом унеможливлення її відчуження, вимагає поєднання секвестру з такими юридичними забезпечувальними засобами, як арешт або заборона відчуження майна, які блокують можливість здійснення розпорядження річчю юридичними діями, однак не завжди позбавляють учасників спору можливості володіти такою річчю.

Що ж стосується використовуваної термінології, то більш прийнятним вбачається вживання терміна «секвестр» на позначення аналізованого виду зберігання. Про це свідчать історичні коріння цього терміна, що сягають приватного римського права, а отже, його етимологічні джерела.

Список використаних джерел:

1. Дождев Д.В. Римское частное право : [учебник для вузов] /Д.В. Дождев ; под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2006. – 784 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2-х т. / Н.С. Кузнецова, О.О. Кот, Т.В. Боднар та ін. ; за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – 4-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком-Інтер, 2005. – Т. II. – 2010. – 1056 с.
3. Цивільний кодекс України : станом на 1 листопада 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356 (зі змінами).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. . – 3 дод. і допов. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

5. Щербатюк О.Є. Види безхазяйних речей за цивільним законодавством України / О.Є. Щербатюк // Університетські наук. записки. – 2012. – № 3 (43). – С. 212–219.
6. Гражданский кодекс Российской Федерации по состоянию на 1 ноября 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/10164072/>
7. Мироненко І.В. Поняття та зміст обтяження майна / І.В. Мироненко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2010. – № 3. – С. 135–139.
8. Малай М.О. Обмеження речових прав фізичних осіб на нерухоме майно: еволюція та концепції / М.О. Малай // Право і безпека. – 2011. – № 3. – С. 283–287.
9. Красногор О.В. Щодо природи обтяжень нерухомого майна / О.В. Красногор // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. – 2011. – Вип. 52. – С. 302–309.
10. Кубара У.М. Обтяження права власності на майно / У.М. Кубара // Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Юридична». – 2013. – Вип. 58. – С. 211–217.
11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 р. № 1952–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553 (зі змінами).
12. Мічурін Є.О. Підходи до формування поняття обмежень майнових прав фізичних осіб / Є.О. Мічурін // Форум права. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2007_2_25.
13. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140 (зі змінами).
14. Донець А.Г. Поняття «зберігання», «схоронність», «охорона» та їх співвідношення / А.Г. Донець // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 24. – С. 242–252.
15. Кубара У.М. Обмеження речових прав на підставі договорів про передання майна у власність / У.М. Кубара // Часопис Київ. ун-ту. права. – 2013. – № 2. – С. 192–196.
16. Мічурін Є.О. Обмеження прав осіб щодо володіння, користування, розпорядження майном / Є.О. Мічурін // Право України. – 2006. – № 12. – С. 103–108.
17. Дякович М.М. Правовий зміст поняття «накладення заборони відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації» // М.М. Дякович, Ю.М. Юркевич // Митна справа. – 2011. – № 3 (75). – Ч. 2. – С. 253–258.

